

Тернопільська обласна рада
Департамент освіти і науки Тернопільської обласної
військової адміністрації
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
ім. Тараса Шевченка

Кафедра історії та методики навчання



РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ФІЛОСОФІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКИ

рівень вищої освіти *другий (магістерський)*

галузь знань *01 Освіта / Педагогіка*

спеціальність *014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини).*

освітньо-професійна програма *Середня освіта (Біологія та здоров'я людини. Географія).*

Робоча програма навчальної дисципліни *Філософія та методологія науки* для другого (магістерського) рівня вищої освіти з галузі знань 01 Освіта / Педагогіка 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) освітньо-професійної програми *Середня освіта (Біологія та здоров'я людини. Географія)*. Кременець, 2023 р. 15 с.

Укладач: **Мороз Олена Василівна** – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри історії та методики навчання.

Робоча програма схвалена на засіданні кафедри історії та методики навчання (протокол № 1 від 29 серпня 2023 року).

Завідувач кафедри



I. СКАКАЛЬСЬКА

1. ВСТУП

Бурхливий науково-технічний прогрес є невід'ємною складовою розвитку людства на початку XXI століття. Визначальна роль науки у перетвореннях сучасної доби передбачає філософське осмислення цього феномену. Відповідно навчальна дисципліна «Філософія та методологія науки» є важливим компонентом підготовки фахівців у межах системи вищої освіти.

Складність і глибина поняття «філософія науки» обумовлює розмаїття його характеристик у філософсько-науковому дискурсі, які охоплюють основні питання сутності науки, її історичного виникнення, проблеми розвитку наукового пізнання, структуру та рівні наукового знання. Методологія науки характеризує методологію наукового дослідження й основні групи наукових методів, класичні та сучасні концепції прогресу наукового знання, поняття наукової традиції і наукової революції, проблеми розвитку науки в сучасному суспільстві.

Зміст освітнього компоненту спрямований на засвоєння здобувачами вищої освіти найважливіших питань філософії та методології науки, дослідження взаємозв'язків філософії та науки. В процесі вивчення курсу особлива увага приділяється методологічним питанням, які мають велике значення для майбутніх фахівців різних галузей наукового знання.

Ключові слова: наука, філософія та методологія науки, емпіричний рівень наукового пізнання, теоретичний рівень наукового пізнання, класична наука, метатеорія, метод, методика, методологія, наукова революція, некласична наука, нелінійність, об'єкт, парадигма, позитивізм, постнекласична наука, природничо-наукове знання, предмет, синергетика, соціогуманітарне знання, суб'єкт наукового пізнання, верифікація, фальсифікаціонізм.

2. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, предметна спеціалізація, освітньо-професійна програма	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань <i>01 Освіта / Педагогіка</i>	Нормативна	
Модулів – 2	Спеціальність <i>014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)</i>	Рік підготовки: 2	
		Семестр: 1	
Змістових модулів – 2			
Загальна кількість годин – 90			
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2; самостійної роботи студента – 7	Освітньо-професійна програма <i>Середня освіта (Біологія та здоров'я людини. Географія)</i>	Лекції	
		10 год.	6 год.
		Практичні, семінарські	
		10 год.	6 год.
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
		70 год.	78 год.
Вид контролю: залік			

Примітка. Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної роботи становить:

для денної форми навчання – 22,2% – 77,8%;

для заочної форми навчання – 13,3% – 86,7%.

3. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. **Мета дисципліни** – оволодіти філософськими основами наукового знання з методологією науки, що досліджує сутність виникнення і формування, структуру та ідеали, норми та цінності, функції та особливості наукових досліджень.

2. **Завдання дисципліни** – забезпечити теоретичний рівень готовності магістра педагогічної освіти до проведення наукових досліджень відповідного спрямування на основі вивчення теоретичних засад і практичних форм та методів науково-дослідної діяльності; ознайомити з методологічними основами науки, безпосереднім вивчення ними конкретних методик наукових досліджень.

Професійні компетентності,

на формування яких спрямована навчальна дисципліна

Інтегральна:

Здатність розв'язувати складні задачі або проблеми в галузі освіти, що передбачає здійснення інновацій та/або проведення педагогічних досліджень і характеризується невизначеністю умов

Загальні:

ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК7. Здатність здійснювати науково-педагогічні дослідження, прогнозувати та презентувати їх результати.

Фахові:

ФК7. Здатність формувати у здобувачів культуру академічної доброчесності та дотримуватися її принципів у власній професійній діяльності.

Програмні результати навчання

РН7. Визначає і характеризує основні принципи, закони та методики науково-педагогічних досліджень; описує апарат науково-педагогічного дослідження, демонструє навички презентації результатів науково-педагогічного дослідження.

РН15. Демонструє дотримання культури академічної доброчесності у власній діяльності та вміння формувати її у здобувачів освіти.

4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1

ФІЛОСОФІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКИ: ЕКСПЛІКАЦІЯ ПОНЯТЬ

Тема 1. Філософія та методологія науки: загальне окреслення та проблемне поле

Особливості проявів науки в житті сучасного суспільства. Впливи науки на людину та сучасні цивілізаційні процеси. Філософія і наука: ракурси співвідношення.

Зростання ролі методологічної свідомості в науці. Основні підходи до розуміння методології науки. Філософія науки: поняття, проблемне поле, місце в системі філософського знання.

Тема 2. Наука як соціально-історичне явище

Зв'язок науки із історичним цивілізаційним процесом. Наука в контексті співвідношення «Схід – Захід». Поняття науки, її суттєві ознаки та функції.

Загальні особливості наукового знання. Знання наукові, ненаукові та антинаукові. Основні форми існування науки в сучасному суспільстві. Організаційні, економічні, соціально-політичні та технологічні аспекти науки. Класифікація наук: історія і сучасність.

Змістовий модуль 2

МЕТОДОЛОГІЧНА СКЛАДОВА НАУКИ ТА КРИТЕРІЇ НАУКОВОСТІ ЗНАНЬ

Тема 3. Методологічна складова науки: метод – методологія – методика

Особливості людської життєдіяльності та роль методів в її здійсненні. Історичні різновиди методів діяльності і пізнання: рецепти, приписи, процедури.

Поняття методу наукового пізнання та його складові. Метод і наука:

об'єкт, предмет та суб'єкт науки. Метод та науковий об'єкт. Співвідношення методу і наукової теорії. Основні різновиди методів науки.

Значення емпіричного пізнання в розвитку сучасної науки. Поняття наукового факту та проблеми його осмислення Співвідношення методу, методології та методики.

Тема 4. Основні методи наукового пізнання на різних рівнях функціонування науки

Поняття рівнів наукового пізнання, підстави їх виділення та особливості. Сучасні підходи до визначення рівнів наукового пізнання. Методи і форми емпіричного наукового пізнання; поняття наукового факту та сперечання щодо його розуміння і визначення.

Методи опрацювання фактів та їх логічна природа. Проблема співвідношення фактів та наукової теорії. Основні методи побудови наукових теорій.

Форми теоретичного наукового пізнання та їх евристичне значення.

Тема 5. Проблема якісної оцінки наукового знання: критерії, еталони та ідеали науки

Критерії та еталони науковості знань: поняття та характеристика. Ідеали науки та їх роль в науковому поступі. Поняття істини у пізнанні та науці. Істина як цінність та ідеал пізнання.

Істина та істинність наукового знання: фактологічні, логічні та смислові аспекти істинності наукових знань. Основні поняття, що застосовуються в науці для позначення якісних характеристик знання в їх відношенні до істини.

5. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усь ого	у тому числі					усь ого	у тому числі				
		л	п	ла а б	інд	с.р.		л	п	ла б	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7		-	-	-	-	-
Модуль 1												
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ФІЛОСОФІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ НАУКИ: ЕКСПЛІКАЦІЯ ПОНЬЯТЬ												
Тема 1. Філософія і методологія науки: загальне окреслення та проблемне поле.	14	2	2			10	12	2				10
Тема 2. Наука як соціально-історичне явище.	14	2	2			10	12		2			10
Разом за змістовим модулем 1	28	4	4			20	24	2	2			20
Модуль 2												
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. МЕТОДОЛОГІЧНА СКЛАДОВА НАУКИ ТА КРИТЕРІЇ НАУКОВОСТІ ЗНАТЬ												
Тема 3. Методологічна складова науки: метод – методологія – методика.	16	2	2			12	22	2				20
Тема 4. Основні методи наукового пізнання на різних рівнях функціонування науки.	16	2	2			12	12	2				10
Тема 5. Проблема якісної оцінки наукового знання: критерії, еталони та ідеали науки.	15	2	2			22	15		2			13
Разом за змістовим модулем 2	47	6	6			35	49	4	4			43
Усього годин	75	10	10			55	75	6	6			63
Модуль 2												
Індивідуальне науково-дослідне завдання	15				15		15				15	
	90	10	10		15	55	90	6	6		15	63

6. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Філософія і методологія науки: загальне окреслення та проблемне поле	2
2	Наука як соціально-історичне явище	2
3	Методологічна складова науки	2
4	Основні методи наукового пізнання	2
5	Проблема якісної оцінки наукового знання	2
	Всього:	10

7. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Наука в системі соціальних цінностей	4
2	Філософія історії в системі соціогуманітарного знання	4
3	Основні сучасні підходи до розуміння методології науки	4
4	Філософія науки як напрям філософського знання: особливості та провідні проблеми	4
5	Наука як феномен цивілізації західного типу	5
6	Класифікація наук в сучасному наукознавстві	5
7	Поняття наукового факту та складності його інтерпретації	4
8	Концепція наукової революції Т.Куна	5
9	Поняття парадигми в науковому пізнанні та її використання в наукознавстві	5
10	Плюралістичний «методологічний анархізм» П. Фейєрабенда	5
11	Етичні аспекти наукової діяльності. Стандарти етосу науки за Мертоном	5
12	Роль евристики в сучасній науковій творчості	5
	Всього:	55

8. ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ ТА КРИТЕРІЇ ЇХ ОЦІНЮВАННЯ

Програмою курсу передбачається обов'язкове індивідуальне навчально-дослідне завдання, яке виконується на основі засвоєння певного змістового модулю або змісту навчального курсу в цілому. Основна мета такого завдання полягає у систематизації, закріпленні, поглибленні теоретичних знань із курсу та застосування їх при вирішенні конкретних дослідницьких задач. Автор має продемонструвати рівень своєї фахової кваліфікації, ерудиції, а також

володіння методикою та методологією наукового дослідження. Виконання завдання покликані сприяти підвищенню рівня інтелектуальної та дослідницької культури, більш глибокому осмисленню найістотніших проблем філософії та методології науки, засвоєнню необхідних форм та методів науково-практичної діяльності, розвитку творчого мислення.

Завдання пропонуються у формі написання творчої роботи, яка має вирізнятися, з одного боку, концептуальним характером, а з другого, – самобутнім авторським підходом до теми. Передусім, на високу оцінку може претендувати робота, яка містить власний погляд на розглядувану проблему, відзначається логічністю і переконливістю аргументації, конкретними прикладами, зв'язком із актуальними сучасними проблемами.

Робота повинна містити план, обґрунтування вибору теми, послідовно-логічний виклад матеріалу, концептуальні висновки і список використаної літератури. Орієнтовний обсяг такої роботи – від 5 до 15 сторінок. Ступінь оригінальності тексту не менше 75 %.

ОЦІНЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНОГО ЗАВДАННЯ

ІНДЗ оцінюється за такими критеріями:

- 1) самостійність виконання;
- 2) логічність і послідовність викладення матеріалу;
- 3) повнота розкриття теми (проблемної ситуації або практичного завдання);
- 4) обґрунтованість висновків;
- 5) використання статистичної інформації та довідкової літератури;
- 6) можлива наявність конкретних пропозицій;
- 7) якість оформлення.

Оцінювання індивідуальних завдань проводять за 4 (15 балів)-бальною шкалою (відмінно, добре, задовільно, незадовільно):

1. Для одержання оцінки 5 (відмінно) студент повинен:

укластися у встановлений термін підготовки відповіді;
викладати теоретичний матеріал чітко, коротко, пов'язано й обґрунтовано;
уміти оперативно розібратися в запропонованій ситуації, грамотно оцінити її й обґрунтувати ухвалене рішення;

упевнено відповідати на запитання викладача й без зауважень із їх боку;

2. Для одержання оцінки 4 (добре) студент повинен:

викладати теоретичний матеріал обґрунтовано й складно;
укластися у встановлений термін підготовки відповіді;
не утруднятися у виборі рішення при аналізі запропонованої ситуації;
уміти обґрунтувати ухвалене рішення;
добре відповідати на запитання викладача.

3. Для одержання оцінки 3 (задовільно) студент повинен:

викладати теоретичний матеріал у доступній для розуміння формі;
розібратися в запропонованій ситуації й розробити пропозиції щодо вирішення;

позитивно відповідати на запитання викладача;
допускаються недостатньо впевнені й чіткі відповіді, але вони повинні бути, власне кажучи, правильні.

4. Оцінку 2 (незадовільно) одержують студенти, відповіді яких можуть бути оцінені нижче вимог, сформульованих у п.3.

Оцінка знання матеріалу, оцінюється за 4-ри бальною системою і згідно з «Методикою переведення показників успішності знань студентів» переводить у систему оцінювання за шкалою ECTS (табл. 1).

Таблиця 1 – Шкала перерахунку оцінок результатів контролю знань студентів

Оцінка національною шкалою	Визначення назви за шкалою ECTS	ECTS оцінка	% набраних балів
1	2	3	4
ВІДМІННО	Відмінно – відмінне виконання лише з незначними помилками	A	10-15 балів
ДОБРЕ	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками	B	5-10 балів
	Добре – в загальному правильна робота з певною кількістю грубих помилок	C	
ЗАДОВІЛЬНО	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків	D	0-5 балів
	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії	E	
НЕЗАДОВІЛЬНО	Незадовільно* – потрібно попрацювати перед тим, як перездати тест	FX	0 балів
	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота з повторним вивченням змістового модуля	F	

* При оцінюванні ІНДЗ приділяють увагу також їх якості й самостійності, своєчасності здачі виконаних завдань викладачу (згідно з графіком навчального процесу). Якщо якась вимога не буде виконана, то оцінка знижується.

9. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Лекції, семінари, індивідуальні науково-дослідні завдання; пояснювально-ілюстративні, проблемні та частково-пошукові методи з використанням

аудіовізуальних засобів, спеціалізованого програмного забезпечення освітнього процесу, електронних бібліотек та архівів, онлайн-енциклопедій, -словників і -баз даних.

10. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Поточне оцінювання, оцінка самостійної та індивідуальної роботи, підсумкове тестування, залік.

11. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Поточне тестування та самостійна робота						ІНДЗ	Тест	Сума
Змістовий модуль №1		Змістовий модуль №2						
T1	T2	T3	T4	T5	Разом	15	25	100
12	12	12	12	12	60			

Шкала оцінювання: національна та ECTS

За шкалою ECTS	За 100-бальною шкалою	За національною шкалою
A	90-100	Відмінно
B	82-89	Добре
C	75-81	Добре
D	67-74	Задовільно
E	60-66	Задовільно
FX	35-59	Незадовільно з можливістю повторного складання
F	1-34	Незадовільно з обов'язковим повторним курсом

Критерії оцінювання за національною шкалою

Оцінка А «5» («відмінно») (90–100): студент виявляє міцні, глибокі та системні знання навчально-програмованого матеріалу; відповідь студента повна, правильна, логічна, містить аналіз, систематизацію, узагальнення навчального матеріалу; демонструє вміння самостійно знаходити та користуватися джерелами інформації, критично оцінювати окремі нові факти, явища, ідеї, встановлювати причинно-наслідкові та міжпредметні зв'язки, робити аргументовані висновки; користується широким арсеналом засобів доказів власної думки, вирішує складні проблемні завдання; виявляє варіативність мислення і раціональність у виборі способів розв'язання практичних завдань; творчо застосовує професійні вміння і навички; вміє пов'язати теорію з практикою; володіє культурою викладу інформації, мова студента грамотна.

Оцінка В «4» («добре») (82–89): студент виявляє міцні, повні, ґрунтовні знання навчально-програмованого матеріалу; демонструє розуміння основоположних теорій і фактів, вміння аналізувати, порівнювати та систематизувати інформацію, встановлювати зв'язок з обраною професією та робити висновки; використовує загальновідомі докази у власній аргументації; вільно застосовує матеріал у стандартних ситуаціях; відповідь студента в цілому правильна, логічна та достатньо обґрунтована, однак при відповіді та виконанні практичних завдань допускає несуттєві помилки; рівень мовленнєвої культури відповідає загальноприйнятим нормам.

Оцінка С «4» («добре») (75–81): студент виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу, проте його знання недостатньо глибокі та осмислені; відповідь на рівні загальних уявлень про предмет; демонструє деяке порушення логічності й послідовності викладу матеріалу; виявляє вміння частково аналізувати навчальний матеріал, порівнювати та робити певні, але неконкретні й неточні висновки; не вміє пов'язати теоретичні положення з практикою; має фрагментарні навички в роботі з джерелами інформації; виявляє невисоку культуру викладу знань.

Оцінка Д «3» («задовільно») (67–74): студент фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу; має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення; виявляє елементарні знання фактичного матеріалу; викладає матеріал уривчастими реченнями, при відповіді допускає суттєві помилки, які не здатен виправити після коректування запитань; недостатньо володіє розумовими операціями; відсутні уміння і навички у роботі з джерелами інформації; не вміє логічно мислити та викласти свою думку.

Оцінка Е «3» («задовільно») (60–66): має мінімально достатні знання з дисципліни, зі значними помилками; у загальному недостатньо орієнтується у теоретичних ключових поняттях змістового модуля, теми; не досить впевнено, з суттєвими помилками застосовує знання ув практичних ситуаціях.

Оцінка FХ «2» («незадовільно») (35-59) (з можливістю повторного складання): студент не має мінімально достатніх знань з дисципліни; погано або зовсім не орієнтується у теоретичних ключових поняттях змістового модуля, теми; не виявляє навичок застосування знань у практичних ситуаціях; демонструє; не виявляє творчі уміння застосування знань, навичок у навчально-дослідній та практичній діяльності.

Оцінка F «2» («незадовільно») (0–34) (з обов'язковим повторним курсом): не має мінімально достатніх знань з дисципліни; погано або зовсім не орієнтується у теоретичних ключових поняттях змістового модуля, теми; не виявляє навичок.

12. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Теми та тези лекцій.
2. Плани практичних занять.
3. Завдання для самостійної роботи.
4. Завдання для ІНДЗ.

13. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. *Гоян І.М., Матвієнко І.С., Сторожук С.В.* Філософія науки: навчальний посібник; за ред. С.В. Сторожук, 4-те видання, виправлене і доповнене. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2020. 420 с.
2. *Добронравова І.С.* Філософія та методологія науки : підручник. Київ.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 223 с.
3. *Кузь О. М., Чешко В. Ф.* Філософія науки: навчальний посібник. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с.
4. *Петрушенко В.Л.* Філософія і методологія науки. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 184 с.
5. *Розман І. І.* Філософія і методологія: динаміка розвитку науки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2022. Вип. 1. С. 242-244. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2022_1_55 .
6. *Рубанець О.М.* Філософські проблеми наукового пізнання: навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2019. 229 с.

Допоміжна

1. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. К.: ВЦ «Академія», 2004. 344 с.
2. *Гатальська С.М.* Філософія культури. Підручник. К.: Либідь, 2005. 328 с.
3. *Гудінг Девід, Леннокс Джон.* Людина та її світогляд: у пошуках істини і реальності. К.: УБТ, 2007. Т.3. 480 с.
4. *Гьосле Вітторіо.* Практична філософія в сучасному світі. Пер. з нім., примітки і післямова Анатолія Єрмоленка. Київ: Лібра, 2003. 248с.
5. *Кримський С.Б.* Запити філософських смислів. К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. 240 с.
6. *Лук'янець В.С.* та ін. Науковий світогляд на зламі століть: Монографія. К.: Вид. ПАРАПАН, 2006. 288 с.

7. Лук'янець В. С. та ін. Світоглядні імплікації науки. К.: Вид. ПАРАПАН, 2004. 408с.
8. Лук'янець В.С. та ін. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури: Монографія. К, 2000. 304с.
9. Рубанець О. М. Інформаційне суспільство: когнітивний креатив постнекласичних досліджень: Монографія. К.: Вид. ПАРАПАН, 2006. 420 с.
10. Хамітов Н.В. та ін. Історія філософії. Проблема людини та її меж: Навчальний посібник. К.: КНТ, Центр навчальної літератури, 2006. 296с.
11. Losee John. A Historical Introduction to the Philosophy of Science. Fourth edition. New York: Oxford University Press, 2001. 314 p.
12. Okasha Samir. Philosophy of Science. A Very Short Introduction. Oxford, 2002. 69 p.

14. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В ІНТЕРНЕТІ

1. Бібліотека КОГПА ім. Тараса Шевченка (книжковий фонд).
2. Бібліотека кафедри історії та методики навчання КОГПА ім.Тараса Шевченка.
3. Кременецька міська бібліотека ім. Ю. Словацького.
4. Вебсайт Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
5. Електронна бібліотека Ін-ту історії України НАН України. URL: <http://resource.history.org.ua/>
6. Електронна бібліотека «Чтиво». URL: <http://www.chtyvo.org.ua>
7. Електронна бібліотека «Культура України». URL: <https://elib.nlu.org.ua>
8. Онлайн-енциклопедія «Вікіпедія». URL: <https://uk.wikipedia.org>
9. Архів журналу «Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences». URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS>.
10. Архів журналу «Humanities Studies». URL: <http://humstudies.com.ua/issue/archive>.